

# SZEMLE

ADAM ZAMOYSKI

## 1812. NAPÓLEON VÉGZETES OROSZORSZÁGI HADJÁRATA

(Park Könyvkiadó, Budapest, 2008. 582 o.)

A kötet szerzője, Adam Zamoyski, régi lengyel nemesi család sarja. 1949. január 11-én született New Yorkban. Angliában nőtt fel, történelmi végzettségét az oxfordi Queen's College-ban szerezte. Jelenleg Londonban él, s a Princes Czartoryski Alapítvány igazgatótanácsának elnöke. Kutatásai igen sokrétűek, s ennek megfelelően korábbi munkái főként a lengyel történelem különböző eseményeit dolgozzák fel. Az általam ismertetett kötet 2004-ben jelent meg először angol nyelven (1812. Napoleon's Fatal March on Moscow). Azóta számos nyelven számos kiadást ért már meg. A szerző ezt követően két másik könyvvel is előrukkolt, melyek közül az elsőt (Rites of Peace, The Fall of Napoleon & the Congress of Vienna) akár tekinthetjük jelen munka folytatásának is.

Napóleon oroszországi hadjáratának objektív vizsgálata mind az anyag terjedelmét, mind jelentőségét illetően olyan nehéz, hogy az már veszélyezteti a kérdés megértését, inkább annak elködösítését segíti elő. Ahogy azt a szerző könyvének bevezető jegyzeteiben le is írja, csupán Oroszországban több mint ötezer könyv és kétannyi cikk jelent meg a hadjáratról az azt követő száz évben. Ami pedig a politikát illeti, minden egyes rezsim, amely 1812 után akár Oroszországban, akár Franciaországban uralomra jutott, a maga szája íze szerint próbálta magyarázni e tragikus katonai vállalkozás okait, eseményeit és következményeit. Ugyancsak megpróbálták annak eredményeit és tanulságait saját érdekükben, a maguk önigazolására felhasználni. Az eseményekről szóló első beszámolót egy orosz vezérkari ezredes vetette papírra. Ez egyfajta politikai propagandairat volt, mely az orosz társadalom széles rétegeinek azon felfogását tükrözte, miszerint Sándor cár a hit és a haza védelmére mozgósította a hazafias orosz nemességet és a hűséges parasztságot. A beszámoló egyértel-

műen az európai ügyekben játszó jövőbeni orosz vezető szerepet volt hivatott alátámasztani. Ezt követték az Oroszországot, mint az agresszió ártatlan áldozatát, s Kutuzovot, mint egyszerű, de bölcs, izig-vérig orosz hőst bemutató leírások. 1839-ben jelent meg az orosz szakirodalomban a hadjárat terminológiájaként a „honvédő háború” kifejezés. A XIX. századi orosz munkákat jórészt az a nézet határozta meg, hogy a cár és a Mindenható tiporta el a gonoszt megtestesítő Napóleont. Így félresöpörték a francia fél azon állítását, hogy az orosz tél, s nem az oroszok győzték le őket. Tolsztoj vetette el elsőként az indokolatlan francia agresszió nézetét a Háború és békében: számára egyértelmű volt, hogy Napóleon oroszországi hadjárata a Franciaország és Oroszország között az európai vezető szerepért vívott harc részét képezte. Mindazonáltal Tolsztoj felismerését jó ideig meg sem említették a témával foglalkozó orosz történészek. Csak az első világháború előestéjén – a szívélyesebbé váló francia-orosz viszony következtében – jelentek meg olyan munkák a témáról orosz szerzők tollából, melyek kritikusabb hangnemet ütöttek meg, s rámutattak Tolsztoj felismeréseire, valamint Oroszország alkotmányos és társadalmi szerkezeti fogyatékoságaira. A hadjárat konkrét vonatkozásairól – harci cselekmények, hadászati melléfogások, társadalmi reakciók, stb. – publikált tanulmányok egyre inkább igazolták és megerősítették a franciák vélekedését, hogy a végkimenetelért jórészt az ellátás és az időjárás volt a felelős. A cári rendszert felváltó szovjet uralom első két évtizedében elvetették a régi kegyeletteljes magatartást, és hangsúlyozták, hogy a cári állam igenis hajlott arra, hogy határain túlra is terjeszkedjen. Erőteljes kritikával illették Kutuzovot és az orosz tisztikart, valamint megkérdőjelezték a hazafias orosz parasztság mítoszát. Napóleon vereségében – mint döntő tényezőt – az időjárás

szerepét emelték ki. E felfogás Sztálin 1934. május 16-i határozata következtében – melyben a történelem tanulmányozásának új megközelítését javasolta – módosult. Ettől kezdve újra „honvédő háborúnak” nevezték, és a hazaszerető orosz nép diadalaként jelenítették meg az 1812-es eseményeket. A francia létszámadatokat módszeresen felnagyították, az oroszokét lefaragták, a pompakedvelő Kutuzov hercegből a cári rezsimmel szemben elleneséges parasztvezért kreáltak, akinek minden egyes baklövését zseniális és briliáns cselvetségnek, hadvezetési sakkhúzásnak titulálták. Ennek a nézetnek külön jelentőséget adott Hitler Szovjetunió elleni támadása. Az „1812-es honvédő háborút” a „Nagy Honvédő Háborút” kosztümös főpróbájaként tüntették fel, amely hatalmas propagandaanyag-forrást biztosított a németek elleni harchoz.

A Szovjetunió 1991-es bukásával változott a helyzet: az orosz történészek azon új nemzedékének tagjai előtt, akik készíttést és kedvet éreztek az 1812-es események objektív vizsgálatára, megnyílt a lehetőség, hogy pártatlan és szakszerű történelmi szintézist alakítsanak ki. Ennek megvalósítása azonban kétségkívül időigényes vállalkozás.

A francia történészek, ha nem is ennyire erőteljesen, de szintén az aktuális politikai hatalom nyomása alatt közelítettek Napóleon oroszországi hadjáratának témájához. A Bourbon-restauráció időszaka alatt eleve ellenséges Napóleon-szemlélet érvényesült a francia történetírásban, amely minden rosszért az ördögi Bonapartét tette felelőssé. A későbbiekben mértéktartóbb és realisabb irányzat határozta meg a francia történetírás Napóleon-képét, melynek egyik áramlata romantikus és legendás képet festett a császárról. A francia történetírók zöme az orosz katona nagyra értékelésével, valamint a kegyetlen orosz időjárás drámai ábrázolásával próbálta menteni és helyreállítani Napóleon és a francia fegyverek becsületét. A romantikus történelemszemlélet a katonai kudarc képét a balsorsban megnyilvánuló nagyság látomásává festette át. A XIX. század végén és a XX. század első évtizedeiben, amikor is jelentősen javultak az orosz–francia kapcsolatok, az orosz és francia vezérkarok történelmi bizottságai számos elsődleges forrásanyagot adtak át egymásnak. Ennek ellenére a francia kutatók továbbra is ódzkodással kezelik ezt a háborút, s a francia történetírás mind a mai napig nem állt elő kielégítő átfogó tanulmánnyal.

Pont ezek miatt a hiányosságok miatt kiemelkedő jelentőségű számunkra Adam Zamojski könyve. Lengyel, orosz, francia, angol és német nyelvtudásával, az e nyelveken elérhető szakirodalom és forrásmunkák feldolgozásával eleddig pártatlanul igényes és szakmailag pontos munkát bocsátott a nagyjérdemű olvasóközönség rendelkezésére. A mű annak az újfajta hadtörténetírásnak a szellemében fogant, amelyet elsősorban az angolszász hadtörténészek művelnek, s amely hazánkban sajnos szinte ismeretlen. A szerző a szemben álló hadseregek teljes keresztmetszetét bemutatva próbálja tárgyyszerűen és adatokat közölve, ugyanakkor olvasmányos, élvezetes stílusban bemutatni a hadjárat eseményeit. A parancsnokokon és a felső tisztikarokon túl az egyszerű közlegények és altisztek mindennapjaiba is bepillantva érdekesítő módon gazdagodnak ismereteink a hadviselésről. Arra is fény derül, hogy esetenként egy-egy mégoly jelentéktelennek tűnő, pár szavas hadparancs teljesítése is mennyi szenvedést, fáradságot jelentett az egyszerű katonák számára és mennyi kitarást igényelt tőlük.

A szerző a kötetet huszonöt fejezetre osztotta, melyek alapvetően három nagyobb egységben tárgyalják a történeket. Az első fejezetek (1–4.) az 1812-es hadjárat előzményeivel foglalkoznak, s az ahhoz vezető eseményeket mutatják be. A következő tizenkét rész (5–16.) a Grande Armée előrenyomulását, támadó jellegű katonai cselekményeit, valamint Moszkva megszállását vizsgálja. Az utolsó kilenc fejezet (17–25.) a napóleoni ármádia visszavonulásával, utóvédharcaival, valamint az egész hadjárat számbavételével és következményeivel foglalkozik.

Az első két fejezet (Caesar, Sándor) már címével is sugalmazza a későbbiekben kibontakozó titáni küzdelem rendkívüliségét. Megismerkedhetünk a két legerősebb európai birodalom vezetőjével, az 1812-es hadjáratig vezető hosszú út előzményeivel. Mindenekelőtt és első sorban a császárok személyiségének, emberi vonásainak ismertetésével nyúgöz le minket a szerző. A könyv az 1811. március 20-i eseményekkel kezdődik, amikor is Párizsban megszületett a várva-várt trónörökös, a későbbi római király. A komplikációktól sem mentes szülés közben feleségéért aggódó Napóleon szinte emberi közelségbe kerül hozzánk, de az ifjú Sándor csöppet sem felhőtlen gyermekkoráról szóló sorok is tanulságosak: kiderül belő-

lük, alapvető jellemhibái – hiúsága, lustasága, akaratgyöngesége – ellenére komoly matematikai, teológiai és történelmi ismeretekkel bírt, valamint, hogy szigorú erkölcsi nevelésnek vetették alá (szégyennaplót kellett vezetnie, gyarlóságairól, indulatkitöréseiről és tanulmányi mulasztásairól). Nem csoda, hogy gyenge pszichikum, labilis lelki alkat jellemezte cárként is. Egész uralkodására rányomta bélyegét jellemének kettőssége. Egyrészt a modern és liberális elvekért rajongó felvilágosult uralkodó, másrészt a történelmi örökségétől szabadulni képtelen despota képe sejlik fel előttünk. Tetteit általában pillanatnyi kedélyállapota határozta meg. Ez magyarázza egymással szöges ellentétben álló cselekedeteit Tilsitnél, az 1812-es hadjárat során, a győzedelmes 1814-es esztendőben, vagy a bécsi kongresszus ideje alatt. Ebben a két fejezetben ismerkedünk meg az 1807-es tilsiti béke- és szövetségkötés részleteivel, amikor is az ifjú orosz cárt lenyűgöző modorával néhány esztendőre a maga oldalára állította Napóleon. Ám a későbbi orosz-francia konfliktus forrása is Tilsitben leledzett. Hosszú távon ugyanis Oroszország elemei érdekeit sértették a béke cikkelyei. Ez a tény eleve megkérdőjelezte az orosz-francia szövetség tartóságát. Úgy is mondhatjuk, a béke magán viselte a két birodalom közötti újabb háború bélyegét.

A következő fejezetekben a szerző felvázolja előttünk a korabeli Európa lelkivilágát, általános állapotát. Kitér a francia forradalom eszméi által felbolygatott tradicionális monarchiák belső problémáira, valamint a koalíciós háborúk következtében beállt hatalmi és területi változásokra. Habár Napóleon a XIX. század első évtizedében korlátlan hatalomra tett szert a kontinensen, családja tagjait valamint hű szövetségeseit ültette Európa ősi, vagy általa kreált új államainak trónjaira, minduntalan újabb és újabb háborúkat volt kénytelen vívni hatalma megtartása és megszilárdítása érdekében. Az 1809. évi wagrami csatát követően csupán két hatalom maradt Európában, amelyek eléggé erősek voltak ahhoz, hogy dacolhassanak Franciaország hatalmával. Oroszország azonban még nem állt készen egy újabb háborúra Napóleonnal, így kénytelen-kelletlen kiktartott annak szövetsége mellett. Nagy-Britannia pedig nem tudta tartósan megvetni lábát a kontinensen, csupán az Ibériai-félszigeten volt képes hathatósan és sikeresen felvenni a harcot a francia szárazföldi csapatokkal. Napóleon politikájának sarokkövévé egyre inkább Orosz-

ország vált. Helyesen látta, hogy amennyiben sikerül fenntartania az orosz szövetséget, Európában nem fenyegeti hatalmát komoly veszedelem. Azt viszont már nem látta, hogy Oroszország számára egyre terheesebb a francia szövetség, s egyre inkább kezd teret nyerni Sándor környezetében, az orosz politikai gondolkodásban és hadseregben egy Franciaország elleni háború szükségessége.

A felvezető fejezetek után Adam Zamoyski rátér a könyv tulajdonképpeni tárgyára, Napóleon 1812-es oroszországi hadjáratának hadtörténetére. Két fejezetben (A Grande Armée, Szembenállás) mutatja be az egymásnak feszülő haderőket. A Grande Armée igazából egy Napóleon által vezetett összeurópai hadsereg volt, melynek csupán a felét alkothatták francia csapatok. A legnagyobb nem francia kontingens a lengyeleké volt (95 000), melyet a Varsói Nagyhercegség állított ki. Őket az Itáliai Hadseregből (45 000) és a nápolyi hadseregből álló olaszok követték. A Németország területéről kiállított katonák együttesen ugyan többen voltak az olaszoknál és a lengyeleknél is, de oly nagy érdekellentétek feszültek a különböző német államok között, hogy maga a szerző is inkább külön-külön tárgyalja őket. A bajor kontingens 24 000, a szász 20 000, a veszfáliai 17 000, a porosz 20 000, az osztrák pedig 35 000 főt számlált. A svájciak mintegy tizenötezen lehettek. A kisebb kontingensek közül a spanyolok, portugálok, hollandok és horvátok alakulatait érdemes még megemlítenünk. Ezek nemzetenként hozzávetőlegesen újabb 3000–5000 katonát jelentettek Napóleonnak. Mindezen csapatok értékét hatalmas mértékben megnövelte a francia császár személyes jelenléte. Kisugárzásával, közvetlen kedélyességével elbűvölte és jobb teljesítményre sarkallta nem csak a francia, de bármely nemzet katonáit. Ennek alátámasztására a szerző több visszaemlékezést is közöl, melyben nem francia katonák áradoznak a császárról, mert az egy pillanat erejéig szóba állt velük. Bepillantás nyerhetünk a Grande Armée szervezeti felépítésébe is. A hadsereget hadosztályokba szervezték, melyek rendszerint négy ezredből álltak. Az ezredek rendszeren öt zászlóaljából, a zászlóaljak pedig hat századból tevődtek össze. Egy század elvileg száznegyven főt számlált, s egy százados, egy hadnagy, egy alhadnagy, egy törzsörmester, valamint egy tucatnyi egyéb örmester és káplár vezette. Így könnyen kiszámítható, hogy a Grande Armée ezredei

mintegy 3 800–4 200, hadosztályai 16 000–18 000 főt számláltak.

Napóleon személyesen foglalkozott a hadsereg (kb. 550–600 000 katonája) működésének minden apró részletével. Pontosan meghatározta a szervezeti egységek parancsnokait, hadalási irányát, állomáshelyeit, ha a szükség úgy kívánta, az állomány feltöltésének helyét, módját. Gondosan ügyelt rá, hogy a csapatok megkapják a megfelelő minőségű és mennyiségű felszerelést, ellátást. Külön gondot fordított az utánpótlás biztosítására, valamint hírdászalulatok felállítására. A hadsereg mérete és a hadjárat térbeli dimenziói azonban ennek ellenére is számos nehézséget, megoldatlan problémát jelentettek a francia császárnak. Gondoljunk csupán a hatalmas távolságokra, és a motorizáció előtti világ közlekedési, szállítási nehézségeire az olykor borzalmas minőségű kelet-európai utakon.

Az orosz hadsereg teljesen elütött az ellene felvonuló napóleoni nagy armádiától. Huszonöt évre besorozott, családjuktól, közösségüktől elszakított jobbágyokból állt, akiknek sem a katonái, sem a társadalmi ranglétrán való felemelkedésre nem volt esélyük. Következésképpen a lelkesedés sem tartozott jellemzőik közé. Kilencven százalékuk a szolgálati idő lejártá előtt elhalálozott az embertelen körülmények közepette. Kiképzésük inkább a gyakorlótéri, mintsem a harctéri jó teljesítményre irányult. A tömegben való együttműködést és a szuromrohamot tekintették fő profiljuknak. Az orosz katonája, lett legyen egyszerű sorállományú, altiszt, vagy tiszt, összetartásra, szívósságra és helytállásra volt nevelve, de az intelligenciát és kezdeményezőkézséget nem várták el tőle. Ez főként az idegen (német, skót, olasz, francia, skandináv, lengyel) származású tisztikar privilégiuma volt. A cári haderő három hadseregre tagolódt. Az első a skót származású Barclay de Tolly tábornok parancsnoksága alatt a litvániai Vilnius térségében vette fel állásait. A második hadsereget a grúz Bagration tábornok vezérletével csapásmérő erőként összpontosították az elsőől délre, a Varsói Nagyhercegség határán. A harmadik orosz hadsereg a Pripjaty-mocsárvidéktől délnyugatra állomásozott. A három hadsereg összesen mintegy 280 000 főt számlált.

Mindezek mellett Adam Zamoyski nem feledkezik meg Napóleon próbálkozásairól, hogy tárgyalásztal mellett, közösen oldják fel Sándorral a közöttük feszülő ellentéteket. A cár

azonban minden egyes alkalommal oly ügyesen hártotta el Napóleon béketárgyalásra irányuló törekvéseit, hogy végül is annak nem maradt más választása, mint a támadás megindítása. A Grande Armée fő ereje Napóleon főparancsnoksága alatt, Oudinot, Murat, Davout és Ney hadtestparancsnokok vezetésével vonult fel a Barclay de Tolly vezette orosz I. hadsereg ellen. Északon MacDonald marsall francia-porosz hadteste Riga felé nyomult előre. A Grande Armée főerejétől valamivel délre Beauharnais és St. Cyr két hadtesttel nyomult délkelet felé abból a célból, hogy megakadályozzák Bagration segítségnyújtását Barclay de Tolly-nak. Az 5. lengyel, a 7. szász és a 8. vesztfáliai hadtest Poniatowski és Jérôme vezérletével egyenesen Bagration ellen vonult. A Varsói Nagyhercegség délkeleti határáról kiindulva a Schwarzenberg herceg vezette osztrák kontingens indított támadást a Tormaszov tábornok parancsnokolta orosz 3. hadsereg ellen.

A kívánt összecsapások azonban elmaradtak. Az oroszok ugyanis nem vették fel a kesztyűt, s a Grande Armée előrenyomulásának hírére meghátráltak. Napóleon bosszúsán követte az orosz csapatokat, mert mielőbb meg kívánt ütközni velük, hogy gyors vereséget mérjen rájuk. Barclay de Tolly – helyesen érzékelve az ellenség fölényét – nem vállalt csatát Napóleon ellen. Így annak ellenére megmenette az orosz hadsereget az összeomlástól, hogy annak vezérkarában és tisztikarában egyre hangosabb lett az összecsapást sürgetők hangja. Az állandó visszavonulás mindazonáltal demoralizálta a hadsereget, s egyre többen követelték Barclay menesztését. A Grande Armée katonái sem voltak jobb helyzetben orosz társaiknál. Előrenyomulásukat szünet nélkül nehezítették a kellemetlen körülmények, melyek mintha ellenük esküdtek volna össze. Az utánpótlás akadozott, az utak rettenetes állapotban voltak. Egyre kevesebb, s egyre rosszabb minőségű élelemhez jutottak. Ezen felül viharos itéletidő, és a menet közben fejtető verhaszjárvány keserítette meg napjaikat. Egyes résztvevők visszaemlékezései arról számolnak be, hogy a rekkenő nyári hőségben történő előrenyomulás lélektanilag még a téli visszavonulásnál is borzasztóbb, szenvedésteljebb volt. Ahogy a feljegyzésekből kiolvashatjuk, a mostoha körülményekhez legkevésbé a német kontingensek tudtak alkalmazkodni, s az azokból származó következményeket is ők szenvedték meg leginkább. Sokan haltak meg

közülük kiszáradás, alultápláltság vagy vérhas folytán. Mire elérték Vityebszket, a Grande Armée összlétszáma egyetlen csata nélkül kétharmadára csökkent. Paradox módon azonban a hatalmas mértékű embervesztés előnyösen is hatott a hadseregre, mert a sorállomány megtisztult a leggyöngébbektől, akiket eleve nem lett volna szabad hadba küldeni.

A hadjárat első komolyabb összecsapása Szmolenszk ostroma volt. Stratégiai szempontból a város sem az oroszok, sem a franciák szemében nem bírt különösebb jelentőséggel: az oroszoktól csupán a lelki kötődés követelte meg, hogy harcoljanak szent városukért. Napóleon pedig nem szándékozott kihagyni az alkalmat, hogy végre-valahára vereséget mérjen az ellenségre. A szmolenszki csata ennek megfelelően borzalmas, kegyetlen és mondhatni, teljesen felesleges volt. A szövetségesek elfoglalták ugyan a várost, de rettenetes (tizennyolcezeres) veszteségek árán, és tulajdonképpen gyakorlati haszon nélkül. A város ugyanis teljesen porig égett az ostromban, s inkább hullaháznak tűnt, mint emberek lakóhelyének. A kiégett város sem védelmet, sem erőforrást nem jelentett Napóleonnak. Így nem maradt más választása, csupán az előrenyomulás. Az oroszok azonban új taktikát kezdtek alkalmazni. Ahogy visszavonultak, magukkal vitték a polgári közigazgatást, és evakuálták a teljes lakosságot. A szövetségeseket felégetett, elnéptelenedett területek fogadták.

Mindazonáltal az orosz vezérkarban is súlyos érdekellentétek feszültek a különböző csoportok között. Szmolenszk elesését, a folyamatos visszavonulást Barclay de Tolly hozzá nem értésének, valamint gyávaságának tulajdonították. Még áruházzal is meggyanúsították az idős tábornokot. A cárt és a szentpétervári udvart levelek tucatjai hangolták a főparancsnok ellen. Többek között a cár öccse, Konstantin nagyherceg is hozzá nem értéssel vádolta Barclay-t, aki ezek után hiába tökélt el magát, hogy megütözközik Napóleonnal, Sándor engedett a nyomásnak, s leváltotta a főparancsnokot. Helyébe a vén, élvhajhász Kutuzovot nevezte ki, akire főként a lustaság, pökhendiség és a formáságok semmibe vétele volt jellemző, viszont orosz volt, s az adott körülmények között ez mindenképpen mellette szólt. Ravaszságával mindazonáltal sokakkal sikerült elhitetnie, hogy hóbortjai és különcségei zsenialitásának tudhatók be. Főparancsnoksága alatt mindig úgy cselekedett, hogy a kudarcok okait másokra hárít-

hassa, míg a sikerek babérait maga arathassa le. Bagration szerint Barclay felváltása Kutuzovval csöbörből vödörbe juttatta őket, és az új főparancsnokot „fajankónak” nevezte.

Borogyinónál, ahol végül is megütözközött egymással a két ellenséges haderő (126 000 szövetséges és 155 000 orosz katona), ez bizonyoságot is nyert. Az orosz főparancsnoknak mindvégig fogalma sem volt arról, hogy tulajdonképpen mi is zajlik a csatatéren. Katonáinak bátorsága, tisztjeinek rátermettsége, s mindezekelőtt Napóleon inaktivitása óvta meg csupán a súlyos vereségtől. A francia császár betegeskedett a csata napján, s nem a tőle megszokott éleslátással irányította az összecsapást. Rosszulléte miatt nem bátorította csapatait jelenlétével, s a tőle megszokott zseniális helyzetfelismerő készsége sem nyilvánult meg a csata folyamán. Ennek ellenére a szövetséges hadsereg katonái kitétek magukért, s a nap végére kinkeserves győzelmet vívtak ki Napóleonnak. A könyv részletesen ismerteti a Borogyinónál lezajlott kegyetlen mészárlás minden egyes szakaszát, melyet az 1916-os somme-i csatáig semmi sem múlt felül. Kutuzov vesztesége a legújabb becslések szerint minimum 45 000 főt tett ki, de valószínűbb, hogy valójában sokkal többet. A szövetségesek embervesztése szintén magas volt, elérte a 28 000 főt. Napóleon lovassága szinte teljesen megsemmisült az öldöklésben.

A vereség és a hatalmas embervesztés Kutuzovot is észhez térítette. Újabb hiábavaló csata helyett elszánta magát, hogy megmenti maradék hadseregét, s annak érdekében felálldozza Moszkvát. „Napóleon olyan, akár az özönvíz, amelynek gátak közé szorításához továbbra is gyöngék vagyunk. Moszkva a szivacs, amely fölszívja.” – indokolta döntését.

1812. szeptember 14-én az első szövetséges csapatok ellenállás nélkül vonulhattak be Moszkvába. Napóleon és a franciákat azonban meglepte, hogy nem fogadta őket üdvözlő küldöttség, sőt a lakosság nagy része elhagyta a várost. Az ott maradtak pedig, még a külföldi kolónia tagjai is, inkább meghúzódtak házaikban, minthogy kimenjenek az utcára a megszállókat bámulni. Nem csoda, ha a bevonuló francia csapatokban a csendes és kihalt város az először érzett diadalittas érzést egy bizonyos fajta tétova szorongássá változtatta. Ezt tovább fokozta, hogy szeptember 15-én este Voronyenko rendőrfőkapitány – a város kormányzója, Rosztopcsin gróf parancsára – fel-

gyűjtatta a város valamennyi épületét, mely Napóleon számára hasznos lehetett volna. A tűz azonban gyorsan átterjedt a város több kerületére is, s három napon keresztül féktelenül tombolt. Magának a császárnak is el kellett hagynia a várost a tűzvész idejére. A káosznak betudhatóan megszűnt a fegyelem a megszálló hadseregben, mely fosztogató rablóbandák tömkelegévé változott. Mindenki ki akarta használni az alkalmat, hogy olyan értékekre tegyen szert az általános zűrzavarban, amellyel biztosíthatja kényelmes jövőjét. Ocsmány és groteszk jelenetek, alkoholos tobzódások kísérték végig a tűzvész napjait.

Mire véget ért a pusztítás, az ősi uralkodói székhely romokban hevert, s habár Napóleon stratégiai szempontból továbbra sem volt lehetetlen helyzetben, a kezdeményezés képességét elveszítette. Mindenképpen tárgyalásztalhoz szerette volna ültetni Sándort, de mivel az még csak nem is jelentkezett, elkezdett neki Szentpétervárra üzengetni. Ezzel azonban csupán szorult helyzetére világított rá. Elfoglalta ugyan Moszkvát, s bent volt Oroszország szívében, mégsem tudta, mit tegyen. Tovább nem nyomulhatott előre, Moszkvában tartósan nem maradhatott, a visszavonulás gondolata pedig elborzasztotta. Tehát továbbra is a tárgyalások útján történő befejezésben bízott, nem akarta tudomásul venni, hogy Sándor soha nem fog vele orosz földön tárgyalni. Alapjában véve Napóleon inkább stabilizálta és megerősítette Sándor helyzetét. Mivel a birodalom közigazgatási székhelye Szentpétervár volt, Moszkva elfoglalásával semmilyen szempontból nem gyengült az orosz államon működőképessége, az égő város jelképes ereje viszont egységbe forrasztotta a cárt nemzetével, s annak megszállása hozzájárult a közvélemény mozgósításához a nemzeti ügy mellett.

Egyhavi hiábavaló várakozást követően végre Napóleonban is tudatosult, hogy nincs értelme Sándorra várnia és tovább Moszkvában időznie. Ha tetszik neki, ha nem, vissza kell vonulnia. Október 18-án végül is megkezdte csapatai evakuálását. Ezzel megkezdődött a hadjárat végső szakasza, a tragédiába torkolló visszavonulás. A katasztrófa azonban könnyen elkerülhető lett volna. A könyvből megtudhatjuk, mi minden szükségletet a szomorú végkifejlethez. Napóleon habozása, hogy idejekorán megkezdje a visszavonulást, kétségtelenül az egyik fő oka a szerencsétlenségnek. Elég lett volna két héttel korábban elindulnia, s akkor

szinte a teljes Grande Armée megmenekül. A hatékonyabb logisztika ugyancsak emberek ezreinek életét menthette volna meg. Egyes csapatok ugyanis szállítóeszközök híján élelmiszer-raktárakat gyűjtöttek fel, miközben más egységek rendelkeztek a szükséges teherkocsikkal. Ugyancsak tízezreket mentett volna meg a fagyhaláltól a megfelelő öltözet beszerzése, de a parancsnokok nemtörődömsége miatt a katonák zöme nyári uniformisban volt kénytelen szembe nézni az orosz tél viszonytársaival. Végzetes következményekkel járt, s a rendezett visszavonulást tragikus meneküléssé változtatta a lovak nem megfelelő patkóval történő ellátása. A körülményeket és a kontinentális telet ismerő, tapasztalt lengyel egységek karmos patkókkal látták el lovaik patáit. Hiába szóltak azonban francia bajtársaiknak, hogy hasonlóképpen járjanak el, a gögös és nemtörődöm francia lovasok nem hallgattak a jó tanácsra. Ugyancsak megnehezítette a szervezett visszavonulást a Moszkvában rabolt és zsákmányolt holmik tömkelege, amelyek jócskán megterhelték az embereket és a szekereket egyaránt. Amint a fentiekből is kiviláglik, Napóleon késlekedése mellett a tragédia másik fő oka szintén őt terheli: bár egyeseknek volt annyi eszük, hogy ellássák magukat a túlélés eszközeivel, felsőbb szinten egyetlen parancs sem született, ami a katonák életének megóvására és a túléléshez szükséges intézkedések megtételére vonatkozott volna.

A szerző mesteri módon ecseteli a visszavonuló Grande Armée, valamint az azt követő orosz hadsereg tényleges helyzetét. Hitelesen írja le, milyen optimista lelkiállapotban hagyták el a szövetséges katonák Moszkvát, s hogy mennyire fellélegzett Kutuzov, s az orosz tisztikar Napóleon visszavonulásának hírére.

A Grande Armée és a Kutuzov parancsnokolta orosz haderő közötti összeccsapások ismertetése szintén a könyv erőssége. Megtudhatjuk belőle, hogy az oroszok egyre nagyobb erőfölénye dacára a szövetséges hadsereg katonái mindvégig bámulatos fegyvertényeket produkáltak, s még a visszavonulás legborzalmasabb körülményei közepette is olyan erős harci szellem fűtötte őket, amely elképzelhetetlen volt a másik oldalon. Véleményem szerint a szerző ennek magyarázataként jól világít rá arra az irracionális emberi tényezőre, melyet Napóleon személyes varázsa jelentett hadserege minden egyes tagja számára. Vinkovó, Malojaroszlavec, Gzsatsz, Vjazma, Szmolenszk,

Krasznij, a Berezina mind-mind a francia császár iránti feltétlen lojalitás és rajongás megnyilvánulásai voltak, ahol nem csupán a francia, de a szövetséges nemzetek katonái is oly elszántan vetették bele magukat a harcokba, hogy az logikus és racionális elmével fel nem fogható. Ezen összecsapásokban bebizonyosodott, hogy bár Kutuzov létszámban, s a tüzer-séget illetően is jócskán felülmúlta a Grande Armée-t, a minőség tekintetében Napóleon még mindig óriási előnnyel bírt.

Adam Zamoyski érzékletesen világít rá, hogy Napóleon legnagyobb ellenfele, s tulajdonképpeni legyőzője nem Sándor vagy Kutuzov, hanem a kegyetlen orosz tél volt. Úgy szenvedett ugyanis vereséget a francia császár, hogy a hadjárat valamennyi összecsapásából győztesen került ki. A Grande Armée-t – s ehhez a könyv elolvasását követően kétség nem férhet – a rettenetes időjárási körülmények, konkrétan a borzasztó hideg kényszerítette térdre. A melegebb időjáráshoz szokott katonák többségének szervezete egyszerűen felmondta a szolgálatot a néha -35 fokig süllyedő hidegben, s megfagytak. Erre pedig a karizmatikus Napóleonnak sem volt ellenszere. A vereség ugyan nem rombolta le teljesen a császár mítoszát, de megtépázta azt. Ez pedig elég volt ahhoz, hogy 1813-ban a francia szövetségbe kényszerített nemzetek fellázadjanak a tekintélyben megtépázott korzikai titánnal szemben. A katonailag és gazdaságilag végsőig kimerített napóleoni Franciaország, császárának minden zsenialitása ellenére, végül is törvénytelenül bukott el az ellene felsorakozott hatalmas

túlerővel szemben. A katonai vereség pedig egyben Napóleon uralmának a végét is jelentette, hiszen az nem elfogadott jogelveken alapult, hanem csakis és kizárólag a császár rendkívüli hírnevén, katonai erején. Ennek elvesztésével pedig egyedüli jogalapját is elveszítette az uralkodásra.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a kötet minden szempontból beváltotta a hozzá fűzött reményeket, s mind szakmailag, mind elbeszélő jellegű, olvasmányos prózája okán kimagasló a témával foglalkozó művek közül. Bátran egyetérthetünk a könyvet illetően John Lukácssal, aki szerint Napóleon 1812-es kolosszális léptékű oroszországi hadjáratát illetően Adam Zamoyski munkája több, mint az egyik legjobb. „Ez a mű talán a legjobb.” Végül szólnunk kell a könyvet hazánkban megjelentető Park Könyvkiadóról is, amely igen precíz, és korrekt munkát végzett a mű gondozását illetően. A szöveg magyar fordítása, valamint szakmai ellenőrzése meglepően alapos és szakszerű. Hibát alig találni benne, ami pedig – tekintve, hogy hadtörténelmi témájú munkáról van szó – Magyarországon ritkaságszámba illeik. A könyv külső megjelenése izléses, szerkesztése kifogástalan. Reméljük, hogy a jövőben a szerző egyéb munkáit is olvashatjuk majd magyarul, hasonlóan pedáns gondozásban! A könyvet bátran merem ajánlani a téma iránt érdeklődő laikusoknak és hozzáértő történészeknek egyaránt. Alapmunkaként ott van a helye minden Napóleon iránt érdeklődő könyvespolcán.

*Bíró Teofil*

MARUZS ROLAND

## VITÉZ ÉS ÖNFELÁLDOZÓ MAGATARTÁSÉRT

**Hősi halált halt és posztumusz kitüntetett katonáink adattára 1939-1945**

*(Puedlo Kiadó, h. n., 2009. 449 o.)*

Terjedelmes és szép kiállítású kötet a hadtörténelmi témájú könyvek megjelentetésére szakosodott Puedlo Kiadó legújabb kiadványa, Maruzs Roland: Vitéz és önfeláldozó magatartásért című összeállítás. Összeállítást írtam, mivel a kötet nem más, mint egy alapos és hatalmas adattár, viszonylag kevés szöveggel, de annál több adattal.

A HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár és Irattár Irattárának vezetője a második világháború éveiben hősi halált halt, 10 158 magyar katona – tábormok, törzstiszt, főtiszt, tiszt, tiszthelyettes, tisztos és honvéd (lett legyen tényleges vagy tartalékos) – posztumusz kitüntetéseinek az adatait gyűjtötte egybe és adta közre, betűrendben.